

OLUMSALLIK VE ZORUNLULUK KAVRAMLARI BAĞLAMINDA FELSEFE TARİHİNE İKİ YAKLAŞIM: RİCHARD RORTY VE G.W.F. HEGEL

Ömer Faik ANLI*

ÖZET

Bu çalışmada Richard Rorty'nin felsefe tarihini içerisinde bulunan dil oyununa görelî bir kurgu olarak gören pragmatik anlayışı, Hegel'in özellikle Görüngübilim'in Önsöz'ünde erek, edimselleşme, zorunluluk kavramları bağlamında ele aldığı felsefe tarihi anlayışı ile karşılaştırılacaktır.

***Anahtar Sözcükler:** Felsefe Tarihi, Olumsuzluk, Dil Oyunu, Zorunluluk, Hegel, Rorty*

(Two Approaches to History of Philosophy in the Context of Contingency and Necessity : Richard Rorty, G. W. F. Hegel)

ABSTRACT

This study aims to compare the Rorty's pragmatic approach which regards history of philosophy as a fiction relative to the language-game that it takes place in with Hegel's approach to the history of philosophy in the context of concepts like purpose, actuality and necessity in The Phenomenology's Preface.

***Key Words:** History of Philosophy, Contingency, Language Game, Necessity, Hegel, Rorty*

* A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Giriş

Richard Rorty'ye göre, *hakikat'in (truth)* keşfedilmekten ziyade yaratıldığı –icat edildiği- düşüncesi, tarihsel olarak iki yüz yıl öncesine, Fransız Devrimi'ne dayanmaktadır. Öyle ki, Fransız Devrimi bir siyasal olay olarak temelde *toplumsal ilişkilerin bütün sözcük dağarcığının ve bütün toplumsal kurumlar tayfının neredeyse bir gecede değiştirilebileceğini göstermiştir.*¹ 'Adalet', 'Özgürlük' ve 'Dayanışma' kavramları çevresinde şekillenen yeni sözcük dağarcığı paradigmatik bir değişime neden olmuştur. Tanrı'nın iradesi ile ya da insanın doğası gereği biçimlendiği düşünülen toplumsal ilişkileri düzenleyen ve edimselleştiren sözcük dağarcığı radikal bir değişime uğramış ve bu politik değişim daha kökensel bir değişebilirliğin açık örneği haline gelmiştir. Bunun da ötesinde, bu büyük çaplı, radikal değişimin ışığında, bir şeyin doğası gereği, zorunlu olarak olmakta olduğu şey olduğuna yönelik düşüncelerin öncelikle politik yaşamda ve sonrasında da tüm tinsel yaşam bağlamında sorgulanması ile *tarihselci bir dönemeç* ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra sezilen şey, dilleri ve toplumsal pratikleri değiştirmenin daha önce asla varolmamış türde insanlar üretebileceği olmuştur. Rorty'ye göre, 18.yy'ın sonunda görülen, herhangi bir şeyin yeniden betimlenmesi sayesinde iyi ya da kötü, önemli ya da önemsiz, yararlı ya da yararsız olarak gösterilebileceği olmuştur. Öyle ki, Hegel'in *tinin tedricen kendi asıl doğasının özbilincine varması olarak betimlediği süreç*, Rorty'ye göre, bu yeni perspektifte *Avrupa'daki dilsel pratiklerin gittikçe daha hızlı oranda değişmesi süreci olarak daha iyi betimlenir*. Bu süreç *daha fazla insanın eskiden hiç olmadığı kadar daha fazla şey hakkında daha radikal yeniden betimlemeler yapması, genç insanların yetişkinliğe varmadan önce yarım düzine kadar gestalt kaymasından geçmeleri fenomenidir.*² Bu yeniden betimlemeler arası geçişler ise zorunlu değil olumsuzlardır. Bir başka deyişle, felsefe tarihi çeşitli koşullar ve ihtiyaçlar altında icat edilmiş hakikatlerin tarihidir ve bu hakikatlerin kendileri ve hakikatler arası geçişler bir zorunluluğun ürünü değildir.

¹ Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük – Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 23.

² Richard Rorty, *a.g.e.*, s. 28.

Hegel, *Tinin Görüngübilimi*'nin *Önsöz*'ünde kendi çağı üzerine şu ifadelerde bulunur:

(...) çağımızın bir doğuş ve yeni bir döneme geçiş çağı olduğunu görmek zor değildir. Tin şimdiye değin içinde varolduğu ve imgelediği dünya ile bozuşmuştur ve onu geçmişe gömmeye düşüncesini taşımaktadır. Bundan böyle kendi dönüşümünün emeği içindedir. Hiç kuşkusuz hiçbir zaman dinginlikte değildir, tersine her zaman ilerleyen devimi kavramıştır. Ama nasıl çocukta uzun dingin bir beslenmeden sonraki ilk soluk o salt nicel gelişimin dereceliliğini kırarsa – nitel bir sıçrama ve çocuk şimdi doğmuştur– oluşumu içindeki Tin de öyle yavaş ve usulca yeni şekline doğru olgunlaşır (...).³

O halde Hegel de bir değişimi –radikal bir değişimi- teşhis etmektedir. Fakat Hegel için değişimin (doğuş ve yeni bir döneme geçişin) ardında Tinin kendi dönüşümünün emeği içine girmesi, bir başka deyişle de tarihin öznesi durumuna geçmesi vardır. Bu durumun kaynağı ise Tinin iç dinamiğindedir. *Felsefe tarihi içsel bir zorunluluğa bağlı bir ilerlemedir. O, kavramların gelişimi olarak mutlak biçimde belirlenmiştir ve bunu hareket ettiren güç formların içsel diyalektiğidir.*⁴ Rorty'nin Fransız Devrimi'ni 'özgürlük', 'adalet' ve 'dayanışma' sözcükleri etrafında şekillenen yeni bir konuşma biçiminin (yeni bir dil oyununun) bir zorunluluğa bağlı olmaksızın yaygınlaşması olarak görmesine karşılık Hegel, ilkin kendilerini *dolaysızlık* ya da *kavram* olarak gösteren 'adalet', 'dayanışma' ve 'özgürlük'ün birer kavram olarak kendi içlerinde taşıdıkları ereğin zorunluluğuna bağlı olarak dış zorunlulukla da birleşerek, zaman içerisinde edimselleşmeleri olarak görür. O halde, genel olarak tarih, özelde de felsefe tarihi tinin kendisinin ereksel etkinlik olarak özne konumunda olduğu bir edimselleşmedir. Zorunluluğunu kendi içinde taşıdığı, bir başka deyişle de ereğini başlangıç olarak taşıdığı için kör ve olumsal bir süreç olmaktan uzaktır. Felsefe tarihi, içerisinde zorunlu geçişlerin olduğu bir gerçekliktir. Felsefe gelişen bir dizgedir ve felsefe tarihi de bu gelişmenin açınıdır.⁵

³ G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 2004, s. 26, 27.

⁴ G. W. F. Hegel, *Lectures On The History of Philosophy VI*, translated by E. S. Haldane – F. H. Simson, Humanites Press, New York, 1974, s. 36, 37.

⁵ G.W.F. Hegel, a.g.e., s. 29.

74 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

Bu çalışmada Richard Rorty'nin *olumsallık*, *dil oyunu* ve *alet olarak dil* yaklaşımlarına bağlı olarak felsefe tarihini de içerisinde bulunan dil oyununa göreli bir kurgu olarak gören pragmatik anlayışı 'salt-bizim-için' olarak adlandırılacak ve bu anlayışın Hegel'in kavramın *kendinde*'den *kendisi-için*'e zorunlu geçişi olarak felsefe tarihi anlayışı ile karşılaştırılması üzerinden bir tartışma yürütülecektir. Bu karşılaştırma, Rorty'nin felsefe tarihinde epistemolojinin başat (olağan) dil oyunu haline gelişinin olumsuzluğunu ve tarihsel arka planını (soykütüğünü) betimleyişi ile Hegel'in özellikle *Görüngübilim*'in *Önsöz*'ünde *erek*, *edimselleşme*, *zorunluluk* kavramlarını ele alışı üzerinden yapılacaktır. Bu karşılaştırmanın sonucunda Hegel'in yaklaşımının da sadece bir dil oyunu olarak görülüp görülemeyeceği ya da Rorty'nin yaklaşımının bir bütünsellik olarak felsefe tarihinde bir aşamayı temsil edip etmediği sorularına kısıtlı da olsa bir yanıt aranacaktır.

I. Gerçeklik ve Gerçekliğin Bilgisi Problemi

Richard Rorty'ye göre, deneyimlerimizden, düşüncelerimizden, dilimizden ve ona ilişkin bilgimizden ayrı ve bağımsız olarak bir gerçekliğin varolduğu ve tüm bunların ereğinin temelinde bu bağımsız gerçekliği bilmek ve anlamak olduğu düşüncesi odağına gerçekliğin bilinebilir ve anlaşılabilir olup olmadığı sorununu yerleştirmektedir. Bu bağlamda düşüncenin ve dilin gerçeklik ile olan ilişkisi, ona uygunluğu ya da onu yansıtma koşulları çerçevesinde ele alınmıştır. Bilginin ya da dilsel ifadelerin gerçekliğe uygunluğu problemi, vurgu zaman zaman farklılıklar gösterse de gerçeklik ile düşünce arasındaki temel bir ayrım yapılmasına dayanmaktadır. Bu ayrımın örtük olarak varolduğu felsefeler diğer ayrım biçimlerini gerçeklik ile onun bilgisi arasında, gerçeklik ile onu bilme yöntemi arasında ya da gerçeklik ile dil arasında bir ayrım olarak ortaya koymuşlardır. Böylelikle düşüncenin, tarih içerisinde ilerlediği, bilginin ya da dilin gerçekliği gitgide daha fazla ya da daha 'iyi' kavradığı, temsil ettiği, yansıttığı düşünülürken, ilerlemenin doğası ya da neden ve nasıl yavaşladığı, engellendiği konu edinilmektedir. Fakat bu durumda ayrımın ikinci bölümünü oluşturan düşünce, bilgi, yöntem, dil vb. şeyin gerçekliği problemlili hale gelmekte ya da gerçeklik bu ayrım üzerinden çoğullaştırılmaktadır. Kendinde-gerçeklik ile bizim-için-gerçeklik arasındaki uçurum, bir 'örtüşme' ya da 'uygunluk' problemi

olarak açığa çıkmaktadır. Problemi çözmek adına, böylesi bir ayırım üzerinden gerçekliğe erişimin imtiyazlı yolları, araçları, bir başka deyişle de dolayımı belirlenmeye çalışılır. Descartes, iki temel gerçeklik olarak belirlediği bilinç ile madde arasındaki geçişi, ilişkiyi “glans pinealis (kozalaksı bez)” üzerinden temellendirmeye çalışmış ve kendi bağlamında çelişkili bir çözümden öteye gidememiştir. Buna karşın empiristler gerçekliği dış dünyada sabitleyip, algının doğrudanlığı üzerine bir ‘deneyim’ kavramı geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat bu anlamıyla deneyim, tikelden evrensele yükselme sürecinde (şeyin algısından şeyin bilgisine yükselme sürecinde), düşüncüyü bir yansıma, silik bir kopya olarak konumlandığı ve onu bizim-için’in sınırını aşamayan bir alan olarak belirlediği için gerçekliğini problemlile hale getirmiştir. Öyle ki, metafizikten arınmış olarak şeylerin gerçek bilgisine ulaşma ereği ile başlayan süreç şeylerin kendilerinde bilinemeyecekleri varlığına ulaşmıştır. Hegel’e göre, bu sürecin sonunda,

Hume’un vardığı sonuç insan bilgisinin konumuna, koşullarına ilişkin zorunlu bir şaşkınlık, genel bir güvensizlik durumu, kuşkucu bir kararsızlıktır. [...] Us boştur, e.d. içeriksiz ya da kendinin ilkelerinden yoksundur; eğer bir içerik söz konusu olacaksa, eğilimlere başvurulmalıdır. [...] Her şey düşünceden yoksun usdışı bir varoluş formunda görünür; kendinde ve doğru düşüncede değil, ama bir içgüdü, bir istek formundadır.⁶

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere gerçekliğin bilinebilir olup olmadığı problemi temelinde açığa çıkan gerçeklik ile onun bilgisi ayırımı, gerçeklik-düşünce, gerçeklik-dil, gerçeklik-bilgi gibi ayrımlara neden olmuş ve bu alanlar arası ilişki “uygunluk”, “temsil”, “yansıma”, “örtüşme” gibi kavramlar üzerinden ele alınmıştır.* Bu kavramlar temelinde kurgulanan düşünce tarihi de bilinebilirlik ya da bilinemezlik perspektiflerine bağlı olarak gitgide gerçekliğe daha uygun hale getirilen bilginin üretilmesinin ya da bilinemezliğin açığa çıkarılmasının tarihi olarak görülmüştür.

⁶ G. W. F., Hegel, *Hegel’s Lectures on The History of Philosophy [Volume III]*, The Humanities Press, 1974, s. 374-375.

* Bu aşamada Hegel’in yaklaşımı bu örnekleme dahil edilmemektedir.

II. Dil Oyunları ve Olumsuzluk Bağlamında Felsefe Tarihi

Empirizm (görgücülük) gerçeklik ile duyular aracılığı ile ‘doğrudan’ bir ilişki kurulduğunu savlar ve ‘deneyim’ kavramını bu ilksel ilişkiye dayandırır. Fakat doğrudanlığı iddia edilen algısal erişime daima bir adlandırmanın ve adlar arası ilişkiler kurmanın (dilin) da eşlik etmesi ve çoğu zamanda adlandırmanın duyuların ötesine taşması kendinde-gerçeklik ile kurulan ilişkinin dil dolayımıyla kurulduğu düşüncesini doğurmaktadır. Gerçeklik ile kurulan her türlü ilişkide, bu ilişkinin bilgiye ya da anlama forme edilmesi ancak onun dilde ifade edilmesi ile, özelde ise belirli bir ifade biçimine -yargı formuna- dönüştürülmesi ile mümkün olmaktadır. Daha genel bir ifade ile, gerçeklik ancak dilin dolayımında anlam ve bilgi konusu olabilmektedir. Bu bağlamda Richard Rorty dikkatini dile yoğunlaştırmakta ve dil felsefesini ve özelde de ‘dile dönüş’ (*Linguistic Turn*) terimini “*felsefi problemlerin ya dili reforme ederek ya da kullandığımız dili daha iyi anlayarak çözülebilecek (ya da feshedilebilecek [iptal edilebilecek] problemler olduğu*”⁷ savı bağlamında kullanarak epistemolojik, ontolojik ve hatta politik problemleri dil temelinde ele almaktadır. Bu bağlamda dile yönelen Rorty’ye göre, dil, bir kendinelik olarak ‘iç dünyanın’ ya da yine bir kendinelik olarak ‘dış dünyanın’ temsili değildir. Rorty bu savını şu ayrıma dayandırmaktadır:

*Dünyanın orada, dışarıda olduğu iddiasıyla hakikatin orada, dışarıda olduğu iddiası arasında bir ayrım yapmaya ihtiyacımız var. Dünyanın orada dışarıda olduğunu, bizim yaratımımız olmadığını söylemek, sağduyuya yaslanarak mekân ve zamandaki şeylerin çoğunun insani zihinsel durumları içermeyen nedenlerin sonuçları olduğunu söylemektir. Hakikatin orada dışarıda olmadığını söylemek, basitçe, tümceler olmadığını yerde hakikatin de olmadığını, tümceler insan dillerinin öğeleri olduğunu ve insan dillerinin insan yaratımları olduğunu söylemektir.*⁸

⁷ Richard Rorty, *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method*, The University of Chicago Press, 1992, s. 3.

⁸ Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük – Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 26.

Orada, dışarıda olan dünya ile hakikati ayırmak, orada, dışarıda olarak tanımlanmış gerçekliği bir töz olarak konumlandırıp, hakikati, dolayısıyla da bilgiyi ondan ayrı bir tinsellik olarak düşünmek anlamına gelmektedir. Rorty'nin yaklaşımında bu tinsellik dildir. Hakikat ancak dilde görülebilen bir şeydir. Gerçeklik orada, dışarıda iken ona dair betimler orada, dışarıda değildir. “*Kendi başına dünya / gerçeklik – insanların betimleme faaliyetlerinden yardım almayan dünya- doğru ya da yanlış olamaz.*”⁹ Dilin bir iç dünyanın (zihinsel olanın, tinsel olanın) dışavurumu ya da bir dış dünyanın (fiziksel olanın, kendinde-gerçeklik’in) temsili olmadığına dair savı, dilin kendisine referans aldığı bir belirlenim alanına –töze- bağlı bir doğası olmadığı anlamını taşımaktadır. Rorty’ye göre dil, dünyayı, kendimizi ve birbirimizi betimlemekte kullandığımız olumsal sözcük dağarlarından oluşan bir sözcük dağarları toplamı olarak anlaşılmalıdır. Rorty’nin “sözcük dağarları” kullanımı Wittgenstein’in “dil oyunları” kullanımı ile örtüşmektedir. Wittgenstein *dil-oyunu* kavramını şu şekilde ortaya koymaktadır: “*Dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne de ‘dil-oyunu’ diyeceğim.*”¹⁰ Yine Wittgenstein’in ifadesi ile, “(...) ‘*dil-oyunu*’ terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkartma anlamına gelir.”¹¹ O halde bilginin de içerisinde ‘icat edildiği’ dil, bir yaşam biçiminin parçasıdır. Yaşam biçimlerinin farklılıkları, farklı dilleri, farklı dil oyunlarını dolayısıyla da farklı hakikatleri yaratmaktadır. Tinsel alanda görülebilecek yaşam biçimlerinin tözsel gerçeklik ile onu yansıtırma, açığa vurma, ona uygun olma gibi bir ilişkisi varsayılmadığından, bu yaklaşım farklılıkları olumlanmakta ve hakikat bağlamında hiyerarşik bir sıralamadan uzak durulmaktadır. Bu nedenle Rorty’ye göre, sözcük dağarlarından hiçbir gerçekliğin kendine uygun ifadesi ya da varlığın ifadede kendi özüne uygun düşmesi bağlamında daha ‘doğru’ değildir. Bir başka deyişle hiçbir sözcük dağarı, diğerlerine göre ontolojik temelli bir ‘hakikat’e ulaşmak bağlamında ayrıcalıklı bir değere sahip değildir. Düşüncenin tarihi, varlığın kendisine uygun düşen dilde kendisini açtığı bir hakikate gitgide daha çok yaklaşmanın değil, şeyleri sürekli yeniden betimlemenin, daha ‘kullanışlı’ sözcük dağarlarının yaratılmasının

⁹ Richard Rorty, a.g.e., s. 26.

¹⁰ L. Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kanıt, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

¹¹ L. Wittgenstein, a.g.e., s. 24.

78 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

tarihidir. Bu yaklaşım, tarihsel olarak hakikati bir metaforlar ordusu olarak tanımlayan Nietzsche'ye dek geri götürülebileceği gibi, hakikat kavramı bağlamında metafiziğin tarihsel eleştirisinde Heidegger'e, dil felsefesi içerisinde Wittgenstein'a, Davidson'a, bilim felsefesi içerisinde ise Thomas Kuhn'a dek uzanmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, tarihte sözcük dağarları / dil oyunları arası geçişlerin açıklanabilir olup olmadığı sorusudur. Bir başka deyişle, tarih içerisinde bir dil oyunundan diğerine geçişin nedeninin ne olduğu sorusu önem taşımaktadır. Rorty'nin yaklaşımında (Thomas Kuhn'un düşünceleri ile paralel bir biçimde) tam da bu geçişlere yoğunlaşmanın dil oyunları arası geçişlerin –hakikatin tarihsel değişiminin- bir referansa, uygunluk ilişkisine ya da açığa vurma durumuna bağlı olmadığını görülmesini sağlayacağı savlanmaktadır. Ona göre, eğer dünyanın kendisini iç dinamikleri ile, bir başka deyişle kendi insiyatifi ile kendisini “olgular”a böldüğü, hakikati ya da onun temelini ürettiği düşüncesine bağlanılırsa “o vakit ‘hakikat’ sözcüğünü büyük harfle yazmaya ve hakikati ya Tanrı'yla ya da Tanrı'nın projesi olarak dünyayla özdeş bir şey olarak ele almaya başlamak kolaydır. O zaman da birisi, sözgelimi Hakikatin yüce olduğunu ve bir gün egemen olacağını söyleyecektir.”¹² Oysa yukarıda da belirtildiği gibi dikkatler tekil cümlelerden, alternatif cümleler arası rekabetten (örneğin ‘a, b’dir’ ve ‘a, b değildir’) bütün olarak sözcük dağarlarına kaydırıldığında, gerçekliğin bizim belli inançları savunmamızı haklılaştıran nedenleri içerdiği, dilsel olmayan durumların kendilerinin hakikatin bir örneği olduğu ve böylesi bazı durumların dilsel ifadelerin kendilerine tekabül etmeleri sayesinde doğru kılındığı düşüncesini savunmak zorlaşacaktır. Daha soyut bir ifade ile,

*‘Dünyanın betimi’ nosyonu dil oyunları içerisindeki, belli ölçütlerin hükmü altındaki tümceler düzeyinden uzaklaştırılıp, birer bütün olarak dil oyunlarına, bizim aralarında belli ölçütlere gönderme yaparak seçim yapmadığımız oyunlara doğru geçildiği zaman, dünyanın hangi betimlerin doğru olduğuna karar verdiği düşüncesine bundan böyle net bir anlam verilemez.*¹³

¹² Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük – Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 26.

¹³ Richard Rorty, a.g.e., s. 27.

Bir başka deyişle tümcelerinin içerisinde formüleştirdikleri sözcük dağarlarına yöneltilen dikkat, dünyayı Aristoteles'in sözcük dağarından ziyade Newton'un sözcük dağarı ile daha kolay öndeyilememizin, dünyanın Newtoncu tarzda konuştuğu anlamına gelmediğini gösterecektir. Rorty'nin ifadeleri ile “*dünya konuşmaz, yalnızca biz konuşuruz. Dünya, kendimizi bir kez bir dile programladıktan sonra, belli inançlara sahip olmamıza neden olabilir. Ama dünya, bize konuşacağımız bir dil öneremez. Bunu yalnızca başka insanlar yapabilir.*”¹⁴ Bu ifadeleri geleneksel felsefe dili ile dile getirme riski üstlenilirse karşımıza çıkacak çeviri şu olacaktır: Töz konuşmaz; yalnızca tin konuşur. O halde sözcük dağarlarından oluşan felsefe tarihi de (tözü yansıtmamak, temsil etmemek ya da açığa vurmamak anlamında) tözden bağımsız, bunun yanı sıra kendini gerçekleştirmek ya da dışa vurmamak gibi bir zorunluluğa da bağlı olmayan tinsel bir alandır. Bu tinsel alan da kendi içerisinde farklı sözcük dağarlarının icat edildiği olumsal bir kurgu konumundadır. Elbette ki bu ‘çeviri’ Rorty tarafından töz ve tin ayrımını yapan ve yapmayan sözcük dağarları arasında ya da töz ve tin sözcüklerini kullanan ya da kullanmayan sözcük dağarları arasında farklar olduğunu, fakat bunlardan birinin tercih edilmesinin oyuna dışsal bir ölçüte bağlı olmadığı savı ile karşılanacaktır.

Bu bağlamda Rorty, klasik okumada felsefe tarihini biçimlendiren ‘Ayna’ metaforunun* icadını Antik Yunan’a atfetse de, epistemoloji kavramını on yedinci yüzyıla, özellikle de Locke’a dayandırmaktadır. Bununla birlikte Rorty, temsil düşüncesini biçimlendiren epistemolojinin kurucu kavramları içinde yer alan, içinde ‘süreçlerin’ gerçekleştiği ayrı bir kendilik olarak ‘zihin’ kavramını Descartes’a borçlu olduğumuzu savlar. Descartesçı ve Lockeçu temeller üzerine, son olarak Kant tarafından bilginin meşruluğunun gösterilebilmesi adına, bilginin olanaklılığını sağlayan saf akıl mahkemesi olarak felsefe anlayışının biçimlendirilmesi ile epistemoloji ‘inşa’ edilmiş olmaktadır.¹⁵ Böylelikle de felsefe bilgi iddialarını temellendiren ve bu temellendirme etkinliğinin ölçütlerini ‘keşfetmiş’

¹⁴ Richard Rorty, *a.g.e.*, s. 27.

* *Ayna Metaforu* zihnin, aklın ya da tinin gerçekliği yansıtan, ona uygun düşen bir ayna gibi anlaşılmasına göndermede bulunur. Bu temelde hakikat gerçekliğe uygun düşen ya da onu açığa vuran, görünür kılan bir yansımadır.

¹⁵ Richard Rorty, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, çev. Funda Günsoy Kaya, Paradigma Yay., İstanbul, 2006, s. 10.

80 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

olan (ya da bunu amaç edinen) bir temel disiplin olarak anlaşılmıştır. Bu anlayış içerisinde felsefenin sözcük dağarcığının daha ‘bilimsel’ ve ‘kesin’ hale getirilmesine yönelik çaba hep ‘temellendirme’ kavramı etrafında biçimlenmiş ve “*Epistemoloji merkezli felsefe*” ya da “*Kartezyen-Lockeçu-Kantçı felsefe*” olarak adlandırılabilen bu anlayış karşımıza, özel zihinsel süreçler tarafından mümkün kılınan ve genel bir temsil kuramı yoluyla anlaşılır hale getirilen kusursuz temsil olarak bilgiyi çıkartmıştır. Bu felsefe biçimi ve onu oluşturan ayrı bir kendilik olarak ‘zihin’, temsil kuramı ve temsilin olanaklılığı ve meşruluğunun temellendirilmesi kavram ve anlayışları, Kuhn’un ‘olağan bilimi’ –bir arka plan mutabakatı- anlamında ‘normal söylem’¹⁶ haline gelmiştir.

Geleneksel felsefeyi tutsak alan resim –bazıları tam ve kusursuz, bazıları kusurlu- çok çeşitli temsiller ihtiva eden, ampirik olmayan saf yöntemlerle araştırılmaya elverişli bir büyük ayna olarak zihin resmidir. Temsilin tamlığı ve kusursuzluğu olarak bilgi nosyonu, ayna olarak zihin anlayışı olmadan kendini asla telkin edemezdi. Descartes ve Kant’a ortak olan strateji –deyim yerindeyse tahkik ve tamir ederek ve cilalayarak daha tam ve kusursuz temsillere erişme stratejisi- de anlamlı olmazdı. Yakın zamanların, felsefenin ‘kavramsal analiz’den ya da ‘fenomenolojik analiz’den ya da ‘anlamaların açıklığa kavuşturulması’ndan ya da ‘dilimizin mantığı’na ya da ‘bilincin kurucu aktivitesinin yapısı’na dair incelemeler meydana geldiği iddiaları ise, zihnimizin bir köşesinde bu strateji olmadığında hiçbir anlam ifade etmez.¹⁷

Bu stratejiyi biçimlendiren ve yukarıda genel hatları ile betimlenen tarihsel arka plan ‘zihnin’ ve ‘epistemoloji’ nin icadının tarihidir.

Rorty, *temsilci, özcü, temel arayıcı* felsefe olarak nitelendirilebilecek “*epistemoloji merkezli felsefe*” ya da “*Kartezyen-Lockeçu-Kantçı felsefe*” olarak atıfta bulunulan felsefeyi, bu tür felsefenin etrafında şekillendiğini düşündüğü *Ayna Metaforu*’nu serimleyerek ve detaylı bir eleştiriye tâbi tutarak ele almakta ve bu metaforun yapıya kavuşturduğu konuşma biçiminin doğurduğu sorunları

¹⁶ (Kuhn’un ‘normal bilim’ nosyonunun bir genellemesi olan) normal söylem, uzlaşmaya varmanın üzerinde-uzlaşmış kriterlerini cisimleştiren (bilimsel, politik, teolojik ya da her ne olursa) herhangi bir söylemdir; anormal söylem ise böyleleri kriterlerden yoksun bulunan söylemdir (Richard Rorty, a.g.e., s. 17).

¹⁷ Richard Rorty, a.g.e., s. 18.

göstermeye çalışmaktadır. Bu girişim, aynı zamanda, -neredeyse- tüm bir felsefe tarihinin eleştirisidir. Çünkü, “*Rorty için felsefenin tarihi, esasında Grekler tarafından icat edilen, Descartes, Locke ve Kant’ın felsefelerinde doruğa ulaşan ve analitik felsefede farklı bir kılık altında yeniden karşımıza çıkan bir metaforun tarihidir: ayna metaforu.*”¹⁸ Bu eleştiri, ayna metaforu çevresinde oluşturulmuş olan felsefenin, düşünme biçiminin yanlışlanmasını değil, onun tarihselliğinin gösterilmesini ve buna bağlı olarak da doğurduğu sorunsalların ezeli ve ebedi olmadığını açığa çıkarılmasını amaçlar. Bir başka deyişle, “*Wittgensteinci terapi anlayışına uygun olarak Rorty, klasik felsefe problemlerini yeni bir tarzda çözmeyi ya da zihin, bilgi ve felsefe nosyonlarıyla ilgili yeni kuram öne sürmeyi amaçlamaz.*”¹⁹ Onun yaptığı, “*epistemoloji merkezli felsefe*”nin ya da “*Kartezyen-Lockeçu-Kantçı felsefe*”nin sözcük dağarlarının yeniden betimlere açık olan gerçekliğin birer betimi olduğunu, bu betimlerin yarattığı problemler ile birlikte göstermekten başka bir şey değildir. Bu anlamda felsefe tarihi bir sözcük dağarının yarattığı problemler belirginleştikçe, problemlerin oyunun parçası olmasına bağlı olarak gerçekliğin yeniden betimlenmesi yoluna gidilmesinden, bir başka deyişle de yeni sözcük dağarları arası geçişlerden ve bu sözcük dağarlarının toplamından başka bir şey değildir.

Bu noktada sözü edilen bu geçişlerin nasıl gerçekleştiği sorusu üzerinde durulmalıdır. Rorty’ye göre gerçekliğin hangi dil oyunlarının oynanacağını önermediğinin anlaşılması hangi oyunun oynanacağını keyfi olduğunu ya da bu kararın içimizdeki bir şeylerin dışı vurumu olduğunu söylemeye yol açmamalıdır. Bir başka deyişle, sözcük dağarı seçiminde nesnel ölçütlerin yerini öznel ölçütlerin aldığı, aklın yerini iradenin aldığı sonucuna varılmamalıdır. Sözcük dağarları arası geçiş gerçekleştikten sonra ölçütler ve seçim kavramları (keyfi seçim de dâhil olmak üzere) anlamsızlaşır. Buna göre belli sözcükleri kullanma alışkanlığı tedricen yitirilir ve başka sözcükler kullanma alışkanlığı da yine tedricen edinilir.²⁰

Rorty’nin düşünce tarihini sözcük dağarları, bir başka deyişle de dil oyunları arasındaki geçişler olarak anlamlandırması ve bu geçişlerin

¹⁸ Funda Günsoy Kaya, “Richard Rorty’ye Giriş”, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, Paradigma Yay., İstanbul, 2006, s. XXVI, XXVII.

¹⁹ Funda Günsoy Kaya, a.g.e., s. XXXVIII.

²⁰ Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük – Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 28.

82 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

ilerleme bağlamında zorunlu geçişler olmaması, yeni sözcük dağarlarının seçimlerinin belirgin bir ölçüte göre yapılmaması, bu tarihin kör ve rastgele bir akış olarak değerlendirilebileceği sonucunu akla getirmektedir. Amaçların, ancak yeni sözcük dağarının kavramsal şeması içerisinde formüle edilebilmesi, öncel bir amacın yokluğunda bu geçişleri ereksel bir nedensellik ile açıklanamaz kılmaktadır. Rorty, bu geçişlerin ve bütünsel olarak da düşünce tarihinin “*metaforun tarihi*” olarak görülmesi ile açıklanabileceğini düşünmektedir. Ona göre,

Görelî olarak zihinsel kapasiteye sahip olmayan maymundan tamamıyla gelişkin bir zihinsel kapasiteye sahip insana nasıl vardığımızı ya da Neanderthalce konuşmaktan postmodern konuşmaya nasıl vardığımızı sormak, eğer bunlar doğrudan doğruya nedensel sorular olarak konulursa, gayet anlamlıdır. Birinci örnekte verilecek yanıt bizi önce nörolojiye ve buradan da evrim biyolojisine götürür. Ama ikinci örnekte verilecek yanıt bizi, metaforun tarihi olarak görülen düşünsel tarihe götürür.²¹

Düşünce tarihini, “metafor” sözcüğünü merkeze alan bir sözcük dağarı ile ele almak, dili, önceden belirlenmiş bir amacı yerine getirmeye gitgide daha çok yaklaşan ve bu bağlamda gelişen, ilerleyen bir araç olarak görme tavrından vazgeçmek anlamına gelmektedir. Vazgeçilen bu tavır, dilin gitgide daha çok anlamı keşfettiği ve ifade edebildiği ya da gittikçe daha çok olguyu temsil edebilecek şekilde zenginleştiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, örneğin, Aristoteles’in sözcük dağarından Newton’unkine geçişi, olguları onlara uygun biçimde temsil edemeyen Aristoteles’in dilinden, olguları daha uygun biçimde temsil edebilen Newton’un diline bir geçiş olarak görmektedir. Bu geçiş, zorunludur; çünkü amaç gerçekliği tam olarak temsil edebilecek bir dile ulaşmaktır. Bu amaca giden süreçteki her geçiş ‘ilerleme’ olarak anlam kazanmaktadır. Oysa “*araç olarak dil*” anlayışından vazgeçildiğinde dilin bir amacı olduğu düşüncesi de yerini kaybedecektir. Rorty, düşünce tarihini Darwinci evrim kuramı ile analogi kurarak ele almaktadır. Buna göre, sonuç sürecin amacı değildir; sadece oluveren bir şeydir. Aynı, gözün görme amacını yerine getirmek için varolmaması, aksine, çeşitli mutasyonlarla oluşan göz adlı organın görmek denilen sonucu doğurması

²¹ Richard Rorty, a.g.e., s. 41.

gibi, sözcük dağarları da ‘dilsel’, kültürel vb. *mutasyonların* sonucudurlar.

Eski metaforlar sürekli olarak literalliğin içinde sönüp gider ve sonra yeni metaforların bir platformu ve foyası olarak hizmet eder. Bu analogi ‘dilimizi’ –yani, yirminci yüzyıl Avrupa’sının bilim ve kültürünü- bir sürü katıksız olumsuzluğun bir sonucu olarak biçimlenmiş bir şey olarak düşünmemizi sağlar. Dilimiz ve kültürümüz, orkideler ve insanumsılar gibi, bir olumsuzluk oldukları kadar uygun bir fırsat bulan binlerce küçük mutasyonun (ve uygun bir fırsat bulamayan milyonlarcasının) da sonucudurlar.²²

O halde, öncel bir amaçlıktan yoksun bu akış ve bu akışta yaratılan ‘yenilik’ler kör, olumsal, mekanik güçler dünyasında ortaya çıkmaktadırlar. Bu anlayışın oluşturduğu değişim ile, Rorty’nin “ironist” olarak adlandırdığı ve “kendisinin en merkezi inançlarının ve arzularının olumsuzluğuyla yüz yüze gelebilen (...), bu merkezi inançların ve arzuların zamanın ve tesadüfün ötesinde yer alan bir şeylere gönderme yaptığı düşüncesinden vazgeçmeye yetecek denli tarihselci ve nominalist olan bir kişi”²³ biçiminde tanımladığı simanın tedricen ortaya çıkışı için uygun düşünsel koşullar oluşmuştur. Rorty bu tarihselci ve nominalist simanın düşünce tarihini okumasını ve genel olarak gerçeklik ile girdiği ilişkiyi de pragmatizm olarak tanımlar. Rorty’nin pragmatizm ile olan ilişkisi, temelde pragmatizmi, şeylerin ‘Tanrı bakışı’ ile, insani ihtiyaç ve çıkarlardan bağımsız olarak temsil edilebilir olduğuna ilişkin metafizik projeden ve onun ayartılarından bir kopuş olarak alması ile kurulmaktadır. Anti-temsilselcilik yaklaşımı pragmatizmi tanımlayan yaklaşım olarak savlandığında, Rorty’nin dil anlayışı ile örtüşmektedir.

III. Dizge ve Geçişlerin Zorunluluğu Bağlamında Felsefe Tarihi

Hegel, *Tarihte Akıl* adlı metinde pragmatik tarih yazarı hakkında şu ifadeleri kullanır: “Pragmatik tarih yazarının en kötü yanı, kişileri güden nedenleri, hiçbir kavrama dayanmaksızın tikel eğilim ve tutkularla açıklayan, **olgunun kendisindeki dürtüsel etkinliği görmeyen küçük**

²² Richard Rorty, *a.g.e.*, s. 41.

²³ Richard Rorty, *a.g.e.*, s. 17.

84 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

*ruhbilimsel kafa yapısıdır.*²⁴ Bu kafa yapısı, “*felsefi dizgelerin türülüşünü gerçekliğin [hakikatin] ilerleyen açınımları olarak kavramaz, ama türülüşte salt çelişkiyi görür.*”²⁵ Ona göre, bu yaklaşımda gözden kaçırılan şey bütün içerisindeki zorunlu geçişlerdir. Oysa genelde tarihi, özelde ise felsefe tarihini felsefi olarak ele almak *kendi kendisinin oluş süreci olarak* gerçeği ele almak anlamına gelecektir. “*Gerçek kendi kendisinin oluş sürecidir, çemberdir ki ereğini amacı olarak öngerektirir ve başlangıç olarak taşır ve salt yerine getirilmesi ve ereği yoluyla edimseldir.*”²⁶ Böylelikle Hegel tarih ile ‘saltık’ı uzlaştırabilmektedir. Bu da oluş sürecinin kendisini, bir başka deyişle tarihi, bir olumsuzluk olarak değil sonuca giden bir ereksellik olarak zorunlulukları ile görmek anlamına gelmektedir. Zorunlulukların görülmesi ise düalist bir özne-töz ayırımına dayalı, dışarıdan bir bakışın ürünü değil, sürece dahil, bütünün parçası olan bir uğraktır.

*Gerçek bütündür. Bütün ise ancak kendi gelişimi yoluyla kendini tümleyen özdür. Saltık üzerine söylenmesi gereken onun özsel olarak sonuç olduğu, gerçekte ne ise ancak erekte o olduğudur; ve doğası, e.d. edimsel, özne, ve kendisinin kendiliğinden oluş süreci olmak tam olarak bunda yatar.*²⁷

O halde, bu yaklaşım bağlamında Hegel felsefesi ya da ondan sonra gelecek ve felsefe adını alabilecek bir düşünce felsefe tarihinden ayrı ve ilişkisiz değildir. Onun ereği, oluşun da ereği olarak bütünü kurmaktır. Eğer parçalar bir araya getirilemiyorsa felsefenin amacı bunları aşarak bütünü yeniden kurmak olacaktır. Amacın zorunluluğunu tanıtlamak aynı zamanda onu yerine getirilmesi de olacaktır. Ancak böylesi bir bütün kurabilen, ayrımları kapsayabilen, zorunlu geçişleri gösterebilen düşünce felsefe adını almaya hak kazanacaktır. Felsefenin yapması gereken *tözün kapanmışlığını [kendinde varlığı] açarak ve bunu özbilince yükselterek kaotik bilinci düşünceye dayalı bir düzene ve Kavramın yalınlığına geri getirmektir.*²⁸ Böylelikle de hakikat ile hakikatin bilgisi çakışacak ve felsefe bilim düzeyine yükselecektir.

²⁴ G. W. F. Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003, s.23.

²⁵ G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay, İstanbul, 2004, s. 22.

²⁶ G. W. F. Hegel, *a.g.e.*, s. 31.

²⁷ G. W. F. Hegel, *a.g.e.*, s. 31.

²⁸ G. W. F. Hegel, *a.g.e.*, s. 25.

Hegel'in bilim ve bilimsellikten anladığı, pozitivist anlamda doğa bilimlerine ve doğa biliminin yöntemine indirgenmiş bir bilim değildir. Hegel için bilim tam da yukarıda betimlendiği biçimde zorunlu geçişleri göstererek gerçeğin bilinmesinden, bir başka deyişle de gerçeğin gerçek şekli ile bilinmesinden başka bir şey değildir.

Gerçeklik ve ona dair bilgi arasında yapılan ayırım ile gerçeğin gerçek şekli ile bilinmesi anlayışı arasındaki en önemli fark, ilkinde töz-özne, doğa-tin vb. mutlak, aşılabilir ayrımlar koyup bilgi ve nesnesi birbirinden ayırırken, ikincisinin *gerçeğin töz olarak değil, ama o denli de Özne olarak kavramaya ve anlatmaya* dayalı olmasıdır. Bu nedenle felsefe tarihindeki zorunlu geçişleri ve kavramın açılımını gösterebilen dizge, bir töz olarak gerçekliği dışarıdan betimleyen ve onunla uygunluk ya da yansıtma ilişkisi bağlamında hakikat değeri alan bir kurgu değil, gerçeğin (saltığın) onu bütünleyen parçası, bir uğrağı olarak onun ereği, özbilincidir. Hegel, *Mantık Bilimi*'nde Saltık (Mutlak) ve onun bilimi arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade eder:

Özgür ve gerçek düşünce kendi içinde somuttur ve böylece İdeadır; ve bütün bir evrenselliği içinde ise genelde İdea ya da Saltıktır. Bunun bilimi özsel olarak dizgedir, çünkü somut olarak Gerçek yalnızca kendini kendi içinde açındırarak ve birlik içine getirip bir arada tutarak, e.d. bütünlük olarak vardır ve ancak ayrımların ayırt edilmeleri ve belirlenmeleri yoluyla ki bütünlüğün zorunluluğu ve bütünün özgürlüğü olanaklıdır.²⁹

Buna karşıt olarak dizgesiz bir felsefecilik, bir başka deyişle de Hegel'in anladığı anlamda bilimsellikten yoksun olan felsefe kendi başına öznel bir kafa yapısını anlatmaktan ve içeriğe göre olumsal olmaktan öteye gidemez. Hegel'e göre "*olumsallık öyle bir varoluşu imler ki, bunun olabileceği gibi olmayabilen olanaklı bir şeyden daha öte bir değeri yoktur.*"³⁰ Oysa felsefenin ilkesi bir dizge olarak, tüm tikel ilkeleri kendi içinde kapsamaktır.³¹ Bu ise tikel ilkeler arası geçişleri ve ilişkileri göstermek, bunları dizgeselleştirmektir. O halde bu ilkelerin açığa çıktığı tarihi ele alan felsefe, bu ilkeleri kendisinde sergiler, bir başka deyişle onları aşarak kendinde kapsar. Böylelikle statik bir

²⁹ G. W. F. Hegel, *Mantık Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay. İstanbul, 2004, s. 66.

³⁰ G. W. F. Hegel, *a.g.e.*, s. 56.

³¹ G. W. F. Hegel, *a.g.e.*, s. 66.

86 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

gerçeklik ve onun dışsal bilgisi anlayışına dayalı ve bilinemezlik ile sonuçlanan ‘soyut’ epistemolojiler yerine, *edimsel olan, yerine getirilmiş erek, açınmış oluş* olarak hakikat ve onun bilgisi çakıştırılmakta ve bu yolla gerçekliği gerçek şekli içinde, yani gerçekliğin ‘somut’ olarak bilinebilirliğinin –bilinerek- gösterilmesi amaç edinilmektedir. Böylesi bir bilme durumu *saltık erektir*. Hegel tarih, us ve erek ilişkisi üzerine şu ifadeleri kullanır:

*Felsefi incelemenin rastlantısalı uzaklaştırmaktan başka bir amacı yoktur. Rastlantısallık dış zorunlulukla aynı şeydir, yani dış koşullardan başka bir şey olmayan nedenlere geri döner. Tarihte öznel tını ya da gönlümüzü kıpırdatan tikel bir nedeni değil, genel bir ereği, dünyanın son ereğini aramalı, onu usumuzla kavramalıyız. Us ise asla tikel sonlu bir erekle değil, yalnızca saltık erekle ilgilenir.*³²

Felsefe tarihi söz konusu olduğunda bu erek “Kendini bil!” buyruğunda başlangıç ve erek olarak ortaya koyulmuştur. Bir özbilinç olarak açınan dizge yerine getirilmiş erek ya da edimsel olandır. O halde felsefenin bu anlamda bilimselliğe –dizgesel bilmeye- yükseltilmesi onun kavramının iç zorunluluğudur. Bu zorunluluk, daha başlangıçta, arı kavramda 1807 yılında *Tinin Görüngübilimi*’nin yazılacağı belirlenmiş olması değil, başlangıcını erek olarak alan felsefenin bu aşamaya gelişinin içsel bir zorunluluk olması anlamına gelmektedir.

*Bilginin Bilim olmasının iç zorunluluğu onun doğasında yatar ve bunun doyurucu açıklaması ancak felsefenin dizgesel betimlenişinin kendisidir. Dış zorunluluk ise, kişiden ve bireysel güdülerden gelen olumsuzluk bir yana bırakılarak genel bir yolda anlaşıldığı ölçüde, iç zorunluluk ile aynıdır, ya da, başka bir deyişle, Zamanın kendi kıpırlarının belirli varlığını sergileyiş şeklinde bulunur. Felsefenin Bilim düzeyine yükseltilmesi zamanının geldiğini göstermek öyleyse bu amacı güden çabanın biricik gerçek aklanışı olacaktır, çünkü bunu yapmak amacın zorunluluğunu tanımlayacak, üstelik aynı zamanda onun yerine getirilmesi olacaktır.*³³

³² G. W. F. Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003, s.35.

³³ G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay, İstanbul, 2004, s. 23, 24.

Hegel felsefesinin bütünlüğünü sağlayan da, felsefenin bilim düzeyine yükseltilmesinin zamanının geldiğini gösterirken aynı zamanda da bunu edimselleştirmesidir.* Hegel'e göre, bazılarınca sadece dışsal ve olumsal olaylardan oluşan ve sadece geçmişe aitmiş gibi görünen felsefe tarihinin içeriğinin aslında felsefe bilimine ait olduğu gösterilmelidir. “Felsefe tarihinin kendisi bilimseldir ve böylelikle de özsel olarak felsefe bilimine dönüşmektedir.”³⁴ Bu ifadeler, bilimi dizgesellik olarak, bir başka deyişle de öğeler ve onlar arasındaki ilişkilerin ve geçişlerin zorunluluğunun gösterilmesi olarak anlayan Hegel'in felsefe tarihini de zorunlu geçişler ile bilimsel felsefenin edimselleşme süreci olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

IV. Sonuç: Bilimsel Felsefenin Edimselleşme Süreci Olarak Felsefe Tarihi ve Sözcük Dağarlarının Serbest Oyunu Olarak Felsefe Tarihi Anlayışlarının Genel Olarak Karşılaştırılması

Gerçekliğin bilinebilir olup olmadığı sorusu bağlamından açığa çıkan ve ilk bölümde genel hatları ile betimlenen iki yaklaşım, bu soruya verilen karşıt iki yanıt tarafından biçimlendirilir görünmektedir. Fakat Richard Rorty'nin perspektifinden bakıldığında “Gerçeklik bilinebilir mi?” sorusu onun “Kartezyen-Lockeçu-Kantçı felsefe” olarak adlandırdığı sözcük dağarının içerisinden sorulabilir olan bir sorudur. Çünkü bu soru öncel olarak bilgiyi üretim bağlamına göre değil, bu bağlamın dışında bulunan ve kendisi bağlamsal olmayan bir alanın yansımaları ya da o alana uygunluk gibi terimlerle kavramaktadır. Bu nedenle bu soruyu felsefe anlayışlarının kategorizasyonu için ölçüt almak dil oyunları bağlamında Rorty'nin ‘iptal etmeye’ çalıştığı oyuna geri düşmek anlamına gelecektir. Diğer taraftan Hegel felsefesi içerisinden bakıldığında, tam da bu ayrım felsefe adına kategorik bir belirleme yapılması için ölçüt oluşturmaktadır. “Felsefe” adını almaya hak kazanmış, gerçekliği kavramsal olarak bilen düşünme ile böylesi bir bilginin olanaklı olmadığını savunan ‘düşünceler’ arasındaki kategorik

* Tam da bu nedenle, bu çalışma da dâhil olmak üzere Hegel felsefesi üzerine yapılan hiçbir sınırlı çalışma oluş sürecini –Hegel’in bütünsel çalışmasını– dışarıda bırakarak sonuç üzerine yargılarda bulunup bu ereğin edimselliğini ya da olumsuzluğunu tanımlayamaz.

³⁴ G.W.F. Hegel, *Lectures On The History of Philosophy VI*, translated by E. S. Haldane – F. H. Simson, Humanities Press, New York, 1974, s. 6.

88 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

fark bu ölçüt soru ile açığa çıkmaktadır. Bu nedenle ilk olarak Hegel'in *Felsefe Tarihi Üzerine Dersler* adlı eserinin *Giriş* bölümünde üzerinde durduğu ve eleştirdiği görüşler (*sanılar*) yığını olarak *felsefe tarihi* betiminin Rorty felsefesini de kapsayıp kapsamadığı, bir başka deyişle Rorty'nin sözcük dağarları düşüncesinin bu betim içerisinde ifade edilen yaklaşıma uygunluğunu ve bilgiden bir düşünüş olarak görülüp görülemeyeceğini incelemek yararlı olacaktır.

Hegel'e göre, tarih ilk bakışta tesadüfi koşulların, olayların, bireyselliklerin anlatımını ve onların içerik ve zaman içerisindeki ilişkilerini tarafsız olarak ele almak amacını içermektedir. Bu bağlamda içeriğin olumsuzluğu söz konusudur.³⁵ Fakat felsefenin içeriği ele alındığında durum değişmektedir. Çünkü olumsal düşünceler sadece görüşlerdir, fakat felsefi görüşler felsefenin Tanrı, Doğa, Tin gibi çok özel içeriği ile ilişkili görüşlerdir. Felsefe tarihini bu içerik üzerine çok sayıda görüşün zaman içerisinde açığa çıkmasının ve kendisini duyurmasının anlatısı olarak düşündüğümüzde, birbirleriyle ilişkisiz olan görüşlerden oluşmuş bu yığına bireysel ya da olumsal yaklaşımların göreliliğinin göstergesi olarak bakmak olanaklıdır. Böylesi görüşlerin aslında bilinemez olanı bilme girişimleri olarak bilgi kategorisinin dışına atılmaları ve anlamsızlıkla suçlanmaları bu temelde kendisini göstermektedir. Diğer taraftan bu görüşler çokluğu daha önce felsefenin bilimsel olmadığını, yöntemden ve belirlilikten yoksun olduğunu, felsefenin belirli bir yöntem ve belirliliğe ancak kendi felsefesi ile kavuştuğunu savlayacak bir filozof için de temel sağlamaktadır. Her iki yaklaşım da felsefe tarihini içerisinden bilgi üretilemeyecek, geçmiş 'saçmalamaların' ya da 'savrulmaların' anlatısı olarak gereksiz ya da yararsız görecektir.

Hegel'e göre 'görüş' öznel bir kavram, kontrol edilemeyen bir düşünce ve belirli bir açıdan ya da diğerinden sahip olunabilecek bir fikirdir. Fakat felsefe görüşlere sahip değildir; felsefi görüşler diye bir şey yoktur. Felsefe hakikatin nesnel bilimidir; o ne bir görüş ne de görüşlerin uzun anlatımları değil, zorunluluğun ve bilgi tasarımının bilimidir. Felsefe tarihinde sadece kuramları arayan ya da bu tarihte sadece kuramların bulunabileceğini düşünen biri 'Hakikat' sözcüğü ile karşılaşınca yüzünü çevirecektir.³⁶ O, temelde usun ya da düşüncenin

³⁵ G.W.F. Hegel, *a.g.e.*, s. 11.

³⁶ G.W.F. Hegel, *a.g.e.*, s. 12, 13.

hakikati kavramaya yeteneksiz olduğunu savlayacak, düşünceyi inancın otoritesi altına alacak ya da görüşler çokluğunu savunarak *zorunluluk*, *evrensellik* ve *nesnellikten* vazgeçecektir.

Bu bağlamda Rorty düşüncesine dönecek olursak, onun sözcük dağarları ya da dil oyunları olarak gördüğü şeylerin Hegel'in görüşler olarak tanımladığı olumsal kuramlarla örtüşüp örtüşmediği sorusu önem taşımaktadır. Rorty'nin hakikatin dilde olduğunu ve dilin de insan yaratımı olduğu savı ile hakikatin bir keşif değil, bir icat olduğunu öne sürmesi hakikatler çokluğu fikrini açığa çıkarmaktadır. Bu çoğulluk düşüncesi, Hegel'in yukarıdaki betimine uygun olarak zorunluluk, evrensellik kavramlarının klasik anlamlarının geride bırakılmasını gerekli kılmaktadır. O halde her biri birer alet olan sözcükler ve bu sözcükler arası 'kurallı' ilişkilerin oluşturduğu dil oyunları farklı hakikatlerin icadı olarak görüldüklerinde Hegel'in görüşler olarak tanımladığı görelî ve öznel anlatılarla paralellik taşımaktadırlar. Fakat Rorty, usun ya da düşüncenin yeteneksizliğine bağlı bir bilinemezliğin söz konusu olduğunu savlamamaktadır. Bilgi, hakikat vb sözcükler ve bunlara bağlı bilinebilirlik ya da bilinemezlik belirlenimleri de dâhil olmak üzere birer dil oyununa görelidirler. Bunların dışından bir başka deyişle mutlak bir 'dış'tan bilinebilirlik ya da bilinemezlik yargısında bulunmak olanaklı değildir. O halde bilinebilirliği ya da bilinemezliği savunmak belli bir dil oyununa görelî olarak dilsel bir konum almaktan başka bir şey değildir. Dil oyunları çokluğunu veri olarak kullanıp bilinemezliği, göreliliği savunan birinin kendisi de çoğulluk üzerine farklı hakikat icat etmekten ya da böylesi bir icadı kullanmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Rorty'nin perspektifinden felsefe tarihine bakıldığında ise hakikat ereğine gitgide yaklaşan ve bu ereği edimselleştirme yolunda zorunlu uğrakları kateden tinin tarihini değil, sözcük dağarlarının serbest oyununu görmek söz konusu olacaktır. Daha önce de değinildiği gibi, Rorty sözcük dağarları arası geçişlerde keyfi ya da öncel bir yarar kavramına bağlı bir seçim de dâhil olmak üzere bir seçimin, kararın söz konusu olmadığını savlar. Bu açık olarak sözcük dağarları arası geçişlerde erekselliğin ve zorunluluğun ve hatta öznel bir kararın bile söz konusu olmadığını söylemektir. O halde felsefe tarihi içerisindeki geçişler bu bağlamda açıklanamazdır. Bir başka deyişle tek tek tümceler hakikat bağlamındaki değerini o tümceler içerisinde bulunduğu, üretildiği dil oyununun bütünlüğüne görelî olarak belirleyen bu yaklaşım, dil oyunları

90 Olumsuzluk ve Zorunluluk Kavramları Bağlamında İki Yaklaşım

arasında bir bütünlük kurmamaktadır. Ancak değişimi anlamlandırmak için kullanılan metafor “mutasyon”dur. Hegel’in de tını ve erekselliği betimlerken sık sık kullandığı biyolojik örneklere benzer bir biçimde Rorty’de “*dilimiz ve kültürümüz, orkideler ve insanımsılar gibi, bir olumsuzluk oldukları kadar uygun bir fırsat bulan binlerce küçük mutasyonun (ve uygun bir fırsat bulamayan milyonlarcasının) da sonucudurlar*”³⁷ örneğinde olduğu gibi böylesi analogilere başvurmaktadır. Fakat bu analogilerde Hegel erekselliğe bağlı içsel zorunluluğu göstermeye çalışırken, Rorty olumsal etkileşimleri göstermeye çalışmaktadır. O halde kaba bir indirgeme ile söylenebilecek olan, iki yaklaşımın karşılaştırılması girişiminin hakikat kavramı bağlamında zorunluluk ve olumsuzluk arasındaki gerilimde gerçekleştirilmeye çalışıldığıdır. Bu durumda da ya hakikat kavramının olumsuzluk temelinde kullanılmasından dolayı Rorty felsefesinin ‘*Felsefe*’ adını almayı hak etmediği kararına varılacak ya da Hegel felsefesi de dâhil olmak üzere her felsefenin (felsefe adını alan her dil oyununun) kendi hakikatini yarattığını ve ‘*kullandığını*’ savlayarak oyuna dışsal bir hakikat bağlamında karar verilemezlik ile karşı karşıya olunduğu söylenecektir. Daha genel bir bakışla, post-modern, post-yapısalcı vb biçimlerde adlandırılan ve Rorty’nin de dahil edilebileceği yaklaşımda ‘*Hakikatin dili*’ anlayışından ‘*dilin hakikati*’ anlayışına bir geçişin yaşandığı söylenebilirken, bu ikisini de içerecek biçimde yeni bir konuma geçilip geçilemeyeceği ise bu çalışmanın sınırlarını aşan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

HEGEL, G.W.F., *Lectures On The History of Philosophy VI*, translated by E. S. Haldane – F. H. Simson, Humanities Press, New York, 1974.

³⁷ Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük – Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 41.

- HEGEL, G. W. F., *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003.
- HEGEL, G. W. F., *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay, İstanbul, 2004.
- HEGEL, G. W. F., *Mantık Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay. İstanbul, 2004.
- RORTY, Richard, *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method*, The University of Chicago Pres, 1992.
- RORTY, Richard, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük – Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995.
- RORTY, Richard, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, çev. Funda Günsoy Kaya, Paradigma Yay., İstanbul, 2006.
- KAYA, Funda Günsoy, “Richard Rorty’ye Giriş”, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, Paradigma Yay., İstanbul, 2006.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kanıt, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1998.